

Д-р Александар МАТКОВСКИ и Кемал АРУЧИ

МАКЕДОНИЈА ВО СИЛАХАДАР ТАРИНИ НА Ф'НД'КЛИЛИ СИЛАХАДАР МЕХМЕД-АГА (1668—1694)

Силахадар тарихи т.е. историјата на Силахадар-ага ги опишува настаните што се случиле во Турската империја од 1668 до 1694 година т.е. за време од 26 години. Како што се гледа, ова е периодот во кој најважен настан во Македонија било Карпошовото востание за кое Силахадар дава подробни податоци. Меѓутоа неговата Историја започнува од 1654 и завршува со 1694 година, но податоци за Македонија има само за периодот меѓу 1668 и 1694 година.

Кратка биографија на Силахадар Мехмед-ага

Силахадар-ага бил роден во квартот „Ф'нд'кли“ во Истанбул¹⁾. За датумот на неговото раѓање тој самиот оставил запис во Уводот на својата Историја во кој се вели: „На 12 ребиул еввел 1069 (8. XII 1658) овој беден писател се родил и стапил на овој непостојан свет“²⁾. Во 1685 година кога почнал лично да ги регистрира историските настани имал 27 години³⁾, но во Историја има и описи на настани од пред 1685 година. Уште во детство бил земен во ендерунот⁴⁾ на султанскиот двор каде што се школувал и во деветнаесеттата година влегол меѓу бостанциите на Хас бавчата⁵⁾. Во дваесеттата година Мехмед-ага влегол

¹⁾ Franz Babinger, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke. Leipzig 1927, 253.

²⁾ Silahdar tarihi i, Istanbul 1928, стр. 3 од предговорот.

³⁾ Истото.

⁴⁾ Султанскиот дворец се состоел од два дела. Внатрешниот дел се викал Ендерун, а надворешниот Бирун. Халил Иналчик, Османско царство. Београд 1974, 109.

⁵⁾ Бостанциите на Хас бавчата (Has bahce bostanciları) бил термин за оние бостанци кои ги уредувале бавчите и бостаните во султанскиот двор. Ги имало дваесет булуци. Секој булук имал најмалку 19, а највеќе 49 бостанциии. При крајот на XVI век вкупно имало 641 бостанција. Бостанциите служеле и за обезбедување на дворците во Истанбул и Одрин, а вршеле и полдиска должност. Бостанциии обично биле христијански деца, собрани како „данок во крв“. Pakalin I, 239.

во групата на Зулүфли балтации⁶⁾. По една година влегол во неферите на Сеферли одаси⁷⁾.

Во походот спрема Виена во 1683 година учествувал и Мехмед-ага. Тој ги видел сите подготовки на везирот Кара Мустафа-паша⁸⁾, неговото величествено тргнување и неговиот пораз кој убаво го опишал во својата Историја. По враќањето од походот во 1688 година влегол во Хас одаси⁹⁾. Тој го преживеал бунтот на јаничарите и сметнувањето на Мехмед IV (19. VII 1648 — 12. XI 1687). За време на владеењето на Сулејман II (12. XI 1687 — 7. VII 1691) пак се наоѓал во служба на дворот како хроничар и како таков бил многу ценет. Многу внимателно ги следел сите настани, преговори, интриги и церемонии и регистрирал сè што видел и чул. Бил присутен покрај султанот кога се отстранил садриазамот Исмаил-паша и целиот разговор меѓу улемите кои го барале неговото сменување и султанот го регистрирал. Потоа, кога бил сменет и интерниран великиот везир, Али-паша, тој бил пак присутен во разговорите меѓу другите везири и султанот. Во вакви важни случаи било вообичаено да ја напуштат салата сите оние кои не одлучувале, освен официјалниот историчар кој требал секогаш да биде присутен¹⁰⁾.

Во време на владеењето на Ахмед II (7. VII 1691 — 6. II 1696) и на Мустафа II (6. II 1696 — 23. VIII 1703) пак бил хроничар во дворот и бил унапреден така што бил вклучен во Хас одаси. Бидејќи сега бил во хас одајата, секогаш бил покрај султанот и бил присутен на секој негов собир. Сите важни историски настани што се случувале во огромната територија на

⁶⁾ Балтации биле доверливи лица во султанскиот двор кои биле употребувани и за работи надвор од сарајот. Зулүфлу-балтации биле оној дел од балтациите кои носеле долами со високи и крути јаки на вратот што не им дозволуваа да се свртат ни лево, ни десно. Овие јаки им даваа изглед на *lufe* со зулуфи. Pakalin, Osmanli tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü I, 154; III, 668—669.

⁷⁾ Сеферли одаси (Сеферли одаги или хане-и сефери) била институција која се занимавала со воспитувањето и обуката на аџеми огланите т.е. со христијанските деца кои биле собирани како „данок во крв“. Старешината на овој одак се викал Сеферли кетхудаси. Одакот бил основан 1606 година. Аџеми огланите, кои биле обдарени за музика, влегувале во мехтерхането т.е. во одделението за музика. Во празничните денови и во дворските свадбени церемонии секогаш свирела музиката од овој одак.

⁸⁾ Кара Мустафа-паша (1634—1683) бил велики везир во време на Мехмед IV. Бргу напредувал така што на 34 годишна возраст станал садриазам. Бил на чело на турската војска во нападот на Виена 1683 година. За овој пораз бил окривен и, по наредба на султанот, убиен во Белград. Ibrahim Alaettin Govsa, Türk meşhurları ansiklopedisi, 208.

⁹⁾ Хас ода или Хане-и хас бил термин за личните простории на султанот во кои служеле 32 аџеми оглани. Оваа ода била формирана од султанот Мехмед Фатих и во неа постоела следнава хиерархија: аџеми оглани, мифтах гулами, тулбенд гулами; рикабдар, потоа чокадар и највисок по ранг бил силахдар. Pakalin I, 756.

¹⁰⁾ Silahdar tarihi I, стр. 4 и 5 од предговорот.

Турската империја ги регистрирал мошне внимателно во својата опширна Историја, наречена Силахдар тарихи каде што, како што е речено, се регистрирани настаните од 1654 до 1694 година. Меѓутоа, султанот Мустафа II кој многу ја ценел работата на Мехмед-ага, а сакајќи да се овековечат на тој начин настаните што се случиле за време на неговото владеење, му наредил да напише посебна историја за сите настани што се случиле по неговото доаѓање на турскиот престол. По негова наредба тој почнал да пишува посебна историја на владеењето на Мустафа II која ја нарекол Нусретнаме — книга на победите. Во Нусретнамето настаните од времето на Мустафа II се опишани мошне детално дури и со безначајни податоци. Нусретнаме всушност претставува продолжување на неговата Историја, бидејќи се опишани настаните од 1695 до 1703. Самиот тој за ова има оставено запис и вели: „Ми се нареди да ги регистрирам сите освојувања и војни на неговото величество, нашиот господар, среќниот, величествениот големец, султанот Мустафа хан, син на султанот и тоа почнувајќи од недела, дваесет и втори цумазел ахир кога падишахот стапи на престол и според чија волја книгата е наречена Нусретнаме¹¹⁾“. Откако почнал да го пишува Нусретнамето Силахдар Мехмед-ага не се одделувал од султанот. Запишувал сè што ќе видел, сè што се случило па дури и сè што ќе прозборел падишахот.

Мехмед-ага, во дворската хиерархија бргу напредувал. Доста млад станал дулбена гулами и така брзо напредувал што ја преришнал должноста рикабдар и станал чокадар, а наеднаш потоа станал и силахдар¹²⁾.

Тој ги запишал сите поединости за австро-турските војници сите настани во Истанбул и Одрин кога Мустафа II бил симнат од престолот и на негово место бил поставен Ахмед III. Меѓу оние кои дошле тој ден, кои се поклониле на новиот султан и му дале клетва за верност, бил и Силахдар Мехмед-ага. Меѓутоа, кога Ахмед III стапил на престолот, се побуниле бостанџиите поради неисплатените премии кои биле давани од новиот султан. Бидејќи и Мехмед-ага бил од бостанџискиот ојак а уште и силахдар на султанот презел енергични мерки за смирување на побунетите па дури и го повикал и султанот пред побунетите бостанџии да изјави дека ќе им бидат исплатени премиите. Но, бидејќи ветувањата не биле во целост исполнети, бунтот продолжил и бил угушен со сила. Мнозина од бостанџиите биле убиени или депортирани. Не по долго време Мехмед-ага успеал со своето влијание кај султанот да издејствува помилување на депортираните бостанџии¹³⁾.

¹¹⁾ Истото, 5.

¹²⁾ Види фус-нота 9.

¹³⁾ Silahdar tarihi, I, стр. 6 и 7 од предговорот.

Сите наредби и фермани во султанскиот двор ги пренесувал и соопштувал силахдарот Мехмед-ага. Тој колку бил моќен во дворот, се гледа и од овој случај: кога великиот везир Каванос Ахмед-паша паднал во немилост, за да се земе султанскиот мур (печат) од негови раце бил испратен Мехмед-ага. Тој сам го опишал овој настан и објаснува како дошол до великиот везир и му рекол: „Неговото величество, нашиот господар бара да му се врати поверениот мур. Великиот везир се зачуди и беше многу огорчен. Славниот мур со гајтан беше врзан за јаката на везирот. Тој се обиде, но не успеа веднаш да го одврзе гајтанот. Поради тоа, нервозно и силно го тргна мурот, така што ја искина јаката и го раскрвави вратот“¹⁴). Мехмед-ага го зел мурот и му го однел на султанот. Ова било знак дека великиот везир бил разрешен. Потоа, Мехмед-ага повторно дошол до великиот везир и му рекол: „Неговото величество ѝ наредува на вашата екселенција да го напуштите дворот и да се настаните во ваша сопствена кука во маалото Сулејмание“¹⁵).

Но со доаѓањето на Ахмед III на престол, во дворот се појавиле нови влијателни личности. Еден од нив бил и Узун Сулејман-ага кој бил лала (воспитувач) на Ахмед III. Сулејман-ага го протежирал синот на бившиот силахдар Ибрахим-беј и успеал да издејствува негово наименување за силахдар, а Мехмед-ага бил пензиониран со 100 акчиња дневна плата што тогаш била мошне голема сума. Примајќи го и последното одликување Самур ğурк¹⁶) Мехмед-ага го напуштил дворот и се населил во Истанбул каде што купил кука. Тогаш имал 46 години, а тоа се случило во 1704 година¹⁷).

И по пензионирањето Мехмед-ага продолжил со пишување на својата историја, но бидејќи не бил во кругот на настаните истите се опишани површно и неубедливо поради што наскоро се откажал од пишување. Умрел во 65-та година од животот т.е. во 1723 година¹⁸).

¹⁴) Истото.

¹⁵) Истото.

¹⁶) Жолт кожүф од самур.

¹⁷) За неговата биографија користени се, покрај предговорот на неговата книга *Silahdar tarihi*, уште и следнава литература: Gövsa, *Türk meşhurları ansiklopedisi* 142; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*; Babinger, *Die Geschichtsschreiber*... 253; Mihail Guboglu, *Cronici turcești privind țările romane. Extrase II*, lec. XVII inceputul sec. XVIII. Academie R. S. Romania. București 1974.

¹⁸) Guboglu c. d. 287.

Делата на Силахдар Мехмед-ага

Силахдар Мехмед-ага се смета за еден од објективните турски историчари, а неговите дела се важни извори за историјата. За неговото дело Бабингер напишал со право дека „претставува до највисок степен драгоцен извор за историјата на Османското царство. Делото поседува посебна вредност за внатрешните настани во државата за споменатиот период“.¹⁹⁾ Во „Сицили османи“ за него пишува дека „напишал една многу совршена историја“²⁰⁾.

Силахдаровата историја ја издаде Турското историско друштво (Turk tarih Kurumu) во 1928 година со арапски шрифт во два тома под редакција на Ахмед Рефик. Првиот том ги опфаќа настаните од 1654 до 1682, а вториот од 1682 до 1694 година. И ние се служевме од овие два тома. Нусретнаме ја издаде издавачката куќа Devlet kitablari од 1965 до 1969 година на латиница. Во оваа статија не се вклучени настаните од Нусретнамето бидејќи тие ќе бидат предмет на посебна статија. Делото на Силахдар Мехмед-ага се смета за најсигурен и најважен историски извор при проучувањето на турската историја од втората половина на XVII и почетокот на XVIII век. Ваквиот суд на Силахдаровата историја се однесува особено за настаните од 1676 до 1704 година кога тој бил во служба на дворот каде што се наоѓал во центарот на настаните и каде што грижливо и веродостојно ги регистрирал. Оттаму доаѓа и до извесна разлика во интерпретацијата на Карпошовото востание меѓу Силахдар и вториот историограф од тој период Рашид, кој е поопширен во опишувањето на Карпошовото востание и заради тоа е потребно нивно компаративно и критичко изучување.

Хрониката на Силахдар претставува продолжување на хрониката на Катиб Челеби и е сочувана во два големи тома. Првиот том започнува со 1654 т.е. со крајот на везирот Купрулу — заде Ахмед-паша каде што ги користел порано напишаните хроники на Хасан Веги, Наима, Рашид и други извори, а особено разни документи и извештаи испраќани од локалните властодршци до Сарајот. Вториот дел почнува со настаните во време на везирот Кара Мустафа-паша, па оди сè до 1694 година. Во ова време и тој самиот бил учесник и сведок на сите настани што ја прави хрониката оригинална и интересна²¹⁾.

Историјата на Силахдар е сочувана во 4 ракописа од кои 3 се во Истанбул, а еден во Маниса. Најважниот ракопис се чува во државната библиотека Vezâzît во Итанбул во кој стои дека е пишувана со раката на авторот (Kendy hattı ile yazılmış). Втора

¹⁹⁾ Babinger c. d. 254.

²⁰⁾ Sicill-i Osmani IV, 221.

²¹⁾ Guboglu c. d. 286—289.

копја се наоѓа во палатата Jildiz, а третата се чува во библиотеката на бившиот Институт за турска историја. Ракописот што се чува во Маниса секако е подоцнешен препис што може да се констатира од минијатурите и калиграфијата. И во националната библиотека во Виена се чува еден ракопис од оваа историја под бр. 1095, но и тој е секако подоцнешен препис²²⁾.

Како што рековме, ние се служевме од објавеното издание во 1928 година кое во почетокот има еден увод-предговор (I—XII стр.) каде што се дадени информациите за животот на авторот. Ова историско дело ја опишува епохата на опаѓањето на Турската империја, особено дава подробни податоци за турскиот пораз пред Виена од 10 јули до 14 септември 1683 и настаните што следеле по тоа.

На крајот треба да споменеме дека во 1933 година Ахмед Рефик издал и едно популарно издание за животот и делото на Силахдар, а во 1947 година Мустафа Нихат Озон издал извадоци од историјата на Силахдар особено од вториот том како и неколку фрагменти од Нусретнаме. Овие две изданија немаат научна вредност бидејќи се популарни, но ги споменуваме заради општ преглед²³⁾. Извадоци од историјата на Силахдар како што споменавме, во најново време (во 1974 година) објави романскиот турколог Михаил Губоглу. Овие извадоци се однесуваат на Влашко, Молдавија, Банат и Трансилванија. Во другите балкански земји досега никој нема објавено делови од оваа историја, но многу турколози ја користеле и цитирале. Исклучок прави еден мал инсерт објавен од Душанка Шопова во Македонија²⁴⁾.

Македонија во хрониката на Силахдар Мехмед-ага

Извадоците од Историјата на Силахдар не ги парафразираме туку ги даваме во наводници и во оригинален превод за да можат да им послужат како извор на нашите историчари. Се разбира, во неговата историја има важни, а и помалку важни податоци за Македонија, но ние не ги селектиравме туку ги даваме скоро сите. Еве што напишал Силахдар за Македонија:

„... За возвишување на сјајната исламска вера, и за успокојување на муслиманските божји слуги, неговото величество, високиот падишах се откажа од спокојството, и се реши да поднесе секаква мака за да го зајакне моралот на муслиманските војници и ако се укаже потреба да допатува дури и во Крит. Бидејќи се приближи времето на заминувањето на владетелот

²²⁾ Guboglu c. d. Babinger c. d. 254.

²³⁾ Guboglu c. d. 286—289.

²⁴⁾ Душанка Шопова, Карпошовото востание во светлоста на Силахдаровата историја, „Разглед“ год. I, бр. 1 од 3 јануари 1954 година 12—13.

кон Солун, Енишехир и Егрибоз и на предвидениот царски поход, во понеделникот, на први мухаррем 1079 (11. VI 1668)²⁵⁾ година, трите браќа на падишахот, мајката, родениот му син и хасеки Султан²⁶⁾, заедно со сите членови на харемот на неговото величество беа испратени во Истамбул. За нивно обезбедување при патувањето беше именуван вториот везир, Мусахиб Мустафа-паша, кој по извршувањето на доделената му работа, во понеделникот на дваесет и деветти мухаррем 1079 (9. VII 1668) година, пристигна во Одрин и се поклони пред диванот на падишахот.

Во неделата, дваесет и шести сафер 1079 (5. VIII 1668) година, беше изнесен царскиот раскошен шатор и беше поставен во рамницата на Тимурташ. Утредента, т.е. во понеделникот на сите раководители им беше наредено да се облечат во посебни алишта за поход. Во вторникот армијата тргна, а во четвртот, на први рџиул еввел 1079 (9. VIII 1668) година, беше приредено извонредно испраќање, и придружувајќи се на својата придружба неговото величество помпезно го напушти градот и застапа пред царскиот достоинствен шатор. На четврти реџиул еввел 1079 (12. VIII 1668) година пристигна ополномоштениот пратеник на Холандија, кој беше веднаш примен од владетелот. Длабоко се поклони и на неговото величество му го предаде писмото и подароците од кралот на Холанија. На осми реџиул еввел 1079 (16. VIII 1668) година пристигна шаторбашијата од Крит, кој донесе радосни вести дека се приближил денот на освојувањето на (Крит). На десетти реџиул еввел неговото величество падишахот отпатува од ова место, и пристигна во другиот мензил во Димотика, каде што остана два дена. Бидејќи Конакчки Мехмед-паша, кој како арпалак располагааше со санџакот на Селфице, имаше многу добар одред од „капу халки“, нему му беше доделен и санџакот на Никопол.

Во средата, на дваесет и трети реџиул еввел 1079 (31. VIII 1668) година, владетелот пристигна во Комотини (Гумурџина), каде што остана два дена. Тогаш со својот полк пристигна и синот на Махмуд Паша, т.е. на беглербегот на Мараш, кој ѝ се придружи на царската армија. Тогаш тој беше почестен со облекување на наградните алишта пред падишахот. Во петокот, т.е. на ден триесетти реџиул еввел 1079 (7. IX 1668) година, кога се пристигнаа во мензилот Берекетлау — еден беглик од тврдината Кавала, се разгледа тврдината, беа испукани топови а на мустах-физите на оваа крепост им беа разделени подароци. Истиот ден

²⁵⁾ Годиците и сè што е во заграда е ставено од нас.

²⁶⁾ Жените во султанскиот харем се делеле по хиерархија: царија, шагирд, гедикли и уста. Жените од оваа група, кои султанот ги одбирал за својата постела, имале титула хас одалик или хасеки, а љубимницата на султанот во тој момент се викала хасеки султан. Иналџик ц. д. 121—122.

владетелот отиде во Ибрахим папината џамија, која се наоѓаше во тврдината, каде што изврши петочна божја служба. Кога се врати во својот царски шатор падишахот блаженствено ја изврши традицијата на божјиот пратеник и пушти брада. Во средата, на петти ребиул ахир 1079 (12. IX 1668) година, владетелот пристигна во Сер, каде што остана шест дена (I, 506)

Во вторникот, на осумнаесетти ребиул ахир 1079 (25. IX 1668) година, неговото величество допатува во Солун, и со голем церемонијал се смести во својот блажествен шатор, поставен во рамнината Араплу. За време на петдневниот престој во оваа рамнина падишахот ја разгледа тврдината на овој град. На ден шести џумазел еввел со големи почести владетелот допатува и влезе во Јенишехир (Лариса), каде што се смести во својот царски шатор, што се наоѓаше во рамнината Турбе оваси, каде што беше решено и да се зимува. (I, 507).

... Во четвртокот, на единаесетти џумазел еввел 1079 (17. X 1668) година, неговото величество падишахот се премести од својот шатор, дојде во градот и се смести во куќата на кадијата на Скопје, по име Мумин Заде²⁷⁾ која беше одредена за резиденција. И припадниците на воените сили беа сместени по коначите. Тогаш војсководачот Коначки Кучук Мехмед-паша доби задача да застане против албанските бунтовници ... (I, 508).

И следниот ден, во понеделникот на 16 џумазел — ахир 1080 (11. XI 1669) година, беше изнесен царскиот туг и конечно беше решено зимскиот царски логор да биде во Солун. Земајќи ги предвид заслугите на високиот сердар во Крит му беше доставен хаттихумајун, со кој беше пофален од падишахот и кој го награди со самур курк, рало алишта, една сабја украсена со скапоцени камења и еден украсен нож. Сите везири, кои учествуваа во освојувањето на оваа тврдина беа наградени со куркови, а миримираните, војсководците и другите аги, кои раководеле, со алишта. Наградите беа испратени преку големиот мирахор Џанполад Заде Хусеин-ага. Кадијата на Скопје Мумин Заде, кој беше почестен со престојувањето на падишахот во неговата кука во Енишехир се задоволи со именувањето за мевлана на овој град. На ден дваесет и први џумазел ахир 1080 (16. XI 1669) година и хасеки султан и зеницата на владетелот престолонаследникот, заминаа кон Солун. Нивната безбедност му беше доверена на вториот везир на владетелот Мусахиб Мустафа-паша. Веднаш по нивното заминување се изнесе шаторот на падишахот и се постави во близината на градот. Во вторникот, на први реџеб 1080 (25. XI 1669) година, неговото величество падишахот, заедно со своите придружници го напушти Енишехир, и се премести во својот славен шатор. Утредента, т.е. во средата беше одржан состанок на везирскиот совет. Во

²⁷⁾ Мумин Заде бил кадија во Скопје, а имал кука во Лариса.

петокот, т.е. на петти реџеб, се пристигна во мензилот Песхор. Истиот ден неговото величество, падишахот издаде наредба царската армија веднаш да допатува во Солун и со армијата при патувањето да раководи везирот Нишанџи Абди-паша. Владетелот тогаш, заедно со кајмакам пашата заминаа на краткотраен лов. По неколкудневен престој, и одржан лов, во петокот, на дванаесетти реџеб 1080 година пристигна во Солун, со што го удостои зимскиот солунски логор. На дваесетти реџеб падишахот со кадирџи²⁸⁾ доплови до полуостровот Касандра, и по четири дена се врати. Во четвртот, на втори шабан, допатува во ловиштето Катерино, од каде што се врати по шеснаесет дена. Во понеделникот, на дваесетти шабан 1080 (13. I 1670) година, во Истанбул пристигнаа новите кадиаскер ефендии, од кои за кадиаскер на Румелија беше назначен Абдурахим Ефенди Заде Мехмед Ефенди, а за кадиаскер на Анадолија Хафиз Мехмед Ефенди. Во средата, на дваесет и втори шабан 1080 (15. I 1670) година, почина учителот (опата) на принчевите, Емир Челеби, на чие место беше назначен зетот на Мехмед Ефенди Вани²⁹⁾, кој беше ваиз на падишахот, Сејјид Фејз Ефенди. Во петокот, на први шеввал 1080 година, бајрамската божја служба се изврши во старата џамија (Ески Џами) и истиот ден на Бербер Али-ага, кој служеше како ибрик гулами во хас одата, му се повери ејалетот на Тунис. Во вторникот, на петти шеввал 1080 (26. II 1670) година, на Халил-паша³⁰⁾, кој дошол од Крит, му беше доделено везирство и ејалетот на Узи. Во средата, на дваесетти шеввал, неговото величество замина кон селото Лахте на лов. На дваесет и први шеввал 1080 (14. III 1670) година почина кетхудата на царската хазна, Бурназ Али-ага, на чие место веднаш се назначи првиот секретар на хас одата Мрмр Мехмед ага. На петти зилкаде 1080 (27. III 1670) година се изнесе царскиот туг, и така се означи враќањето во Истанбул. Утредента, т.е. во петокот, неговото величество падишахот го разгледа калјонот³¹⁾ на Баба Хасан Беј, кој беше еден од војсководците на

²⁸⁾ Кад'рга — специјален пловен обект, од италијански „katarka“.

²⁹⁾ Мехмед ефенди Вани (умрел во 1686 година) за време на султанот Мехмед IV (1648—1687) бил многу прочуена личност. Бил роден околу Ван, во Источна Анадолија. По свршеното образование дошол во Истанбул каде што се прочул како ваиз т.е. одржувал предавања по верски теми во џамиите. Како добар говорник бргу се прочул и станал љубимец на Мехмед IV и имал голем удел во државните работи. Бидејќи бил многу тврд спрема тие што не ги сакал, сретнал многу непријатели кои го дискредитирале пред султанот, поради што, при крајот на својот живот, бил оддалечен од султанскиот двор и настанет во својот чифлик близу Бруса каде што и умрел. Gövsa, ц. д. 395.

³⁰⁾ Халил паша бил Албанец од благородничко семејство. Бил сераскер на Босна, потоа беглербег на Триполи близу Дамаск, во 1687 во својство на везир станал сераскер на Пелопонез, потоа валија на Халеп, сердар на Унгарија и 1692 повторно сераскер на Пелопонез. Во 1697 година бил пензиониран и по 4 месеци умрел. Sicill-i osmani II, 289.

³¹⁾ Врста на пловен објект.

морнарицата. Калјонот се наоѓаше на морката обала, при што беше изразена радост, со многубројни топовски пукотници. Тогаш пристигна извештај за смртта на валијата на Египет, везирот Каракаш Али-паша³²⁾. Во петокот, на тринаесетти зилкаде 1080 (4. IV 1670) година, т.е. по информирањето на царскиот диван, за смртта на валијата, египетскиот ејалет беше доверен на дотогашниот беглер-бег на Халеп, везирот Шишман Ибрахим-паша³³⁾, кој во последно време се вратил од Крит. По назначувањето, Ибрахим Паша се поклони пред владетелот и беше награден со сераскерли курк. Назначувајќи го за везир, ејалетот на Халеп му се додели на Каз Хасан Ага, кој служеше како силахдар, а имаше ранг бербербашија на царскиот харем. Во четвртокот, на четврти зилхиџи 1080 (25. IV 1670) година владетелот величествено го напушти градот Солун и се премести во својот царски шатор. Владетелот повторно нареди хасеки султан да замине напред, а обезбедувањето му го довери на везирот Шејх Мехмед-паша. Во неделата, на седми зилхиџи 1080 (28. IV 1670) година, во царскиот шатор беше одржан состанок на везирите (I, 556).

Во четвртокот, на единаесетти зилхиџе 1080 (2. V 1670) година, владетелот заедно со сите одреди на царската армија отпатува од солунската рамнина и во саботата стигна во Сер, каде што остана три дена. Во неделата на дваесет и први зилхиџе 1080 (12. V 1670) година пропатува преку Ениџе, и отседна во „Јасекој“. Нареди да се застане. Средата и четвртокот беа денови на престој. Со цел да лови, неговото величество падишахот, заедно со своите придружници се качи на трите чамци на Косе Али-паша, кој беше еден од командантите на морнарицата, и замина на островот Самадрик. На падишахот му се придружи и кајмекам пашата. Тогаш, заминувајќи, од мензил до мензил, пашата-нишанци заедно со армијата пристигна во Фиреџик. Бидејќи се нареди да се остане во ова место, во саботата, на дваесет и седми зилхиџе, тој пристигна и отседна во овој град. Меѓу времето на двете божји служби неговото величество падишахот се приближи до островот и се истовари. Беа донесени неколку мазги и магариња. Мислејќи на лов на дива кози тој заминува спрема планината. Владетелот и неговата придружба пристигнаа во некое кршовито и непогодно место. Бидејќи владетелот и неговата придружба, не можеа да се качуваат по непроодните висови на овие планини неговото величество се

³²⁾ Али паша Каракаш по свршеното образование станал чаушбашија. Во 1667 година станал беглербег и како таков бил поставен за валија на Силистра, а во 1668 за валија на Египет. Умрел во 1670 година. *Sicill-i osmani* III, 516.

³³⁾ Шишман Ибрахим паша бил од Босна, станал чаушбашија, а во летото 1664 година јаничарски ага. Во 1665 год. во својство на везир бил назначен за валија на Сивас, во 1667 година за валија на Халеп, а во 1670 за валија на Египет. *Sicill-i osmani* I, 107.

откажа од ловот и изрази желба да се врати во својот шатор, во логорот на армијата. Косе Али-паша не се сложи со тоа и рече:

— Брегот е далеку. Ни до вечер не можеме да стигнеме до брегот на морето. Времето е ладно. Секако, вечерва ќе биде и бура. Не можам да дозволам падишахот да се качи на чамец и да отпатува.

Бидејќи владетелот рече: „Ќе одам“, тој го стави лицето на земјата и рече:

Еве сабја, еве го и мојот врат. Прво убиј ме, а потоа оди.

Бидејќи Косе Али-паша извика и ни во кој случај не се сложи, владетелот се согласи да остане. Пашите и падишахот со приврзаниците на дворот останаа на отворено место. Кон половината од ноќта отпочна една незапамтена бура. Бидејќи морето се разбесни тие беа засолнети во некое позаштитено место до морето. Бурата беше многу силна и таа продолжи два дена и две ноќи. Страшното невреме го зафати и шаторот на падишахот на морскиот брег. И владетелот и неговите придружници се каеја што дојдоа на овој остров. Местото беше ужасно и пусто. И падишахот и пашите заплакаа. Третиот ден се укажа божја милост. Морето се смири. Чамците пристигаа и заробените од невремето се качија. Пловејќи спрема копното, на дваесет и девети зилхице 1080 (20. V 1670) година, владетелот и неговите придружници пристигнаа во логорот на царската армија. Кога владетелот отпатува од овој остров немуслиманската раја ги извести морските разбојници на Алагорна, кои со цел да го заработ падишахот и неговата придружба, веднаш тргнаа на пат и забрзано веслаа кон чамците. Владетелот дозна за оваа акција, па дури и виде со своите очи, поради што рече: — Ако некој некогаш пред мене го изговори името на овој остров се заколнувам во душата на дедо ми дека ќе го интернирам на овој остров и ќе го оставам целиот живот тука да го проведе. Во вторникот, на триесетти зилхице 1080 (21. V 1670) година, падишахот допатува во мензилот Сендил вакфи. Истиот ден во царската армија пристигна кадиаскерот на Румелија Дихки Мустафа Ефенди³⁴), а истиот ден заврши и 1080-та година... (I, 557).

...Пред смртта на везирот Каракаш Али-паша, валија на Египет, во илјада и осумдесетта (1669/1670) година во ејалетот на Каиро владееше безредие. Бидејќи беше потребно да се смири, ејалетот беше доделен на Шишман Ибрахим-паша кој потекнува од Босна. Со неколку кадри тој отпатува од Крит и пристигнувајќи во Солун, на тринаесетти зилкаде 1080 (4. IV 1670)

³⁴) Дихки Мустафа ефенди бил од Сер. Бил мудерис и мулла. Во 1659 година станал кадија на Истанбул, а во 1665 кадиаскер на Румелија. Умрел во 1680 година. Sicil-i osmanî IV, 401.

година беше примен во аудиенција во логорот на армијата, каде што се поклони пред неговото величество падишахот. Врз основа на доставениот славен ферман, во Крит се издаде хатихумајун, и под услов да го спречи и отстрани појавениот бунт во Египет беше награден со облекување на Сераскерди курк. Потоа со истата кадрга беше испратен во Египет. (I, 657).

... На дваесет и девети рамазан 1094 (21. IX 1683) година пристигна Исмаил Ага, кој доаѓаше од армијата на сердарот и извести дека муслиманските војници биле поразени под Виена и дека голи и боси се вратиле во Јаник. Покрај тоа известил дека полскиот крал го нарушил склучениот договор и соединувајќи се со германскиот цар тргнале кон исламските сили. Се жалел уште дека војската станала непослушна, поради што била и поразена. Тој поднесе претставка растушените припадници на армијата, кои во моментот се наоѓале околу Јаник да бидат собрани до Митровден и да бидат стационирани во Будим за да се заштити овој граничен предел; сите исламски сили да заминат во Белград; во почетокот на пролетта да се подготват големи победоносни воени сили, на кои целта би им била само освета; со истите да се замине кон непријателот и како место на зимувањето на царската придружба да биде одредено Скопје, Пловдив или Одрин. Во врска со оваа претставка беа одржани консултации. Сметајќи дека Скопје е мало место, и дека зимувањето во овој град би претставувало неправда спрема рајата беше решено зимскиот логор да биде во Пловдив. Беа ангажирани конаци и беа испратени луѓе за прибирање на жито и други потреби... (II, 117).

... Саатчи Мехмед паша³⁵⁾ од Сер потекнувал од грчка фамилија. Во детството бил примен во харемот на падишахот. Во почетокот служел во Ич к'злар одаси од каде што беше преместен во Хас ода. Потоа стана силахадар. Во илјада и осумдесетта година станал „кубе нишин“. Потоа служел во Анадолија и Румелија каде што бил парализиран поради што како пензија му беше доделен санџакот на Измит. Почина во илјада деведесет и шеста (1685) година. Беше благоразумен и енергичен, а имаше повеќе од шеесет години (II, 224).

Хоџа Заде Хасан-паша³⁶⁾, потекнува од угледна арнаутска фамилија. Во Албанија, т.е. во градот Дебар беше прочуен како Хоџа Оглу. Беше алајбег, а потоа миримиран. Два пати беше

³⁵⁾ Мехмед паша Саатчи, по потекло биг Грк. По примане на исламската вера влегол во ендерунот на султанскиот двор и по воспитувањето во 1660/61 станал чокадар, а во 1670/71 силахдар, потоа везир, па валија во Сивас и во Дијар Бекир. Умрел во 1685 година. *Sicill-i osmani*, IV, 187.

³⁶⁾ Хасан паша Хоџа Заде бил од Дебар од албанско благородничко семејство. Поради неговата храброст бргу напредувал. Се истакнал во борбите кај Будим поради што добил везирство. Станал беглербег на Ујвар (Унгарија) и на Румелија. *Sicill-i osmani* II, 141.

назначен за беглебег на Ујвар, а еднаш и на Румелија. Многу пати ги растури непријателските сили во ујварското подрачје. Поради херојското држање во овие битки му беше доделено и везирство. На дваесет и први рамазан 1093 (23. IX 1682) година непријателските сили нападнаа, и ја окупираа ујварската тврдина. Пашата херојски се бореше, но истиот ден, загина заедно со двајцата негови синови како и мнозина борци од оваа благородна фамилија. Беше благоразумен, вешт, способен, претпазлив и религиозен управител. Беше добар борец за својата религија и ја надмина педесеттата година... (II, 224).

... Во недела на петти сафер 1100 (29. XI 1688) година везирот и сердарот Јеген Осман-паша, стациониран во градот Ниш, пристигна во касарната на Софија и се задолжи овој крај да го штити од немуслиманските непријатели и од ајдутските разбојници. Тогаш на Махмуд Ага од Гаш, еден од угледните албански граѓани, му беше доделен херцеговскиот санџак, а на Махмуд Беј Заде Махмуд Ага од Пеќ му беа доверени санџаците на Призрен и Дукагин како и безбедноста на провинцијата на Ниш. Скопскиот санџак му беше доделен на мартолозбашијата на Скопје Зурнапа Мустафа Ага, кој беше одговорен и за одржувањето на безбедноста на подрачјето на Нови Пазар... (II, 404).

... По поразот на своите сили Рецеп-паша допатува во мензилот на Алексинац. Со цел да биде одржан состанок пашата остана во мензилот два дена. Немуслиманските сили ја совладаа муслиманската армија, ги запленија сите топови, сите неопходности и сета муниција. Непријателот беше слаб, но бидејќи успеа да заплени толку голем плен стана моќен. По пристигнувањето на помош од синовите на Зрињски, непријателот стана многу вооброжен. Делејќи ги своите елитни сили тој замина на другата страна на реката Морава. Тогаш пристигнаа оние од караулите и известија дека непријателските сили влегле во мензилот на Параќин и дека имале намера да заминат кон Ниш. Тогаш сите везири, миримирани, војсководачите, оџаците аги и вештите лица на граничните предели одржаа итен состанок. Во долготрајните дискусии беше одлучено: „Не располагаме со поранешниот број на војници. Пешадијата ни е растурена. И борците и коњите се истоштени. Недостигот на храна и деноноќните дождови го предизвикаа нашето прекумерно слабеење. Заминувањето кон моќниот непријател со такви заморени и заплашени сили претставува голема грешка и голема опасност. Бидејќи повеќе наши борци се деморалирани од досегашните битки, важно е да се подготвиме за одбраната на Ниш“.

По согласноста на учесниците на овој состанок, се отпатува и се пристигна во Ниш. Сераскерот Рецеп-паша „Арапинот“ беше глупав. Не беше способен да преземе претпазиви мерки. Не знаеше ни за начинот, ни за потребите на борба и бој. Сераскерот немаше никаква вештина. Се силеше, но, освен лаењето и лошите

изрази, не знаеше друг збор. Наредбите не му беа почитувани. Не се постапуваше според неговите бујурдии. Никој не знаеше за неопходноста на извршувањето на неговите наредби. Сердарот влечеше на една, кетхудата на садриазамот Мехмед на друга, а кул-кетхудата на трета страна. Војската немаше никаква дисциплина. Повеќе од воените сили се растурија. Другите воени редови беа обесхрабрани и го следеа текот на настаните. Непријателот се приближи и застапа покрај нас.

Било како било, но по качувањето на жените, децата и изнемоштените старци и на нивните облека и покуќнината на колите и по нивното испраќање во Скопје, Софија и околу брегот на Дунав, беше неопходно околу нишката паланка да бидат ископани ровови; а на погодните места да бидат поставени топови и да бидат распоредени јаничарски, цебециски и топчиски борци, кои би ја бранеле оваа тврдина... (II, 472).

... Кога новиот сердар, везирот Коџа Халил-паша отпатува од Агрибуз и пристигна во царската армија, дотогашниот сераскер, везирот Коџа Халил-паша беше назначен за мухафиз на Скопје. Притоа славниот санџак му беше предаден на везирот Нишпанџи Махмуд-паша. Во вторникот, на први ребиул-еввел 1101 (13. XII 1689) година беше испратен капудибашија да го носи издадениот хаттихумајун, со кој се бараше дефтерхането, заедно со дефтердарот, реис-ефендијата, капуклиите и одачките старешини да бидат доведени во Истанбул. Истиот ден беа демобилизирани сите војници, кои го осигуруваа драгоманскиот дрвен... (II, 485).

... По паѓањето на Ниш во рацете на непријателот, тој изгради една голема земјана тврдина и ја утврди со длабок и широк ров и со многубројни насипи. Во оваа тврдина непријателот остави деведесет топови донесени од Белград или одземени од муслиманските сили и беше обезбедена доволна количина муниција и храна. Германскиот генерал, Ветерани, дојде на чело на десет илјади германски и унгарски војници, а покрај нив имаше мобилизирана раја, која живееше во граничните предели на царството, и тие намеравајќи да ја окупираат сета румелиска територија воспоставија врски со кнезовите, свештениците и првенците на речиси сите села и градови. Бидејќи беа со таква заблуда, отпочнаа да испраќаат писма до сите нивни пријатели во сета Румелиска провинција дури до Истанбул, во кои пишуваша: „Измина епохата на муслиманите. Дојде крај на османлиското време. Од овој ден настапува нашата епоха“. Уште пред пристигнувањето на овие писма, рајата од Софија и Пловдив се откажа од послушност, и крена бунт. Немуслиманските првенци и свештенството од овие подрачја допатуваа во Ниш; зедаа раководни војни лица за нивните потреби и покренувајќи германски знамиња со крстови се ставија под нивна команда. Жените и децата насекаде им се засолнуваа во непроодните пла-

нини. Младите им се придружуваа на немуслиманските непријатели и групно се вклучуваа во формираните баталјони. Потоа влегуваа во незаштитените градови, плачкаа, оштетуваа и палеа. Тие ги факаа муслиманите кои ги ликвидираа или заробуваа. На бремените жени им ги расекуваа стомаците, нивните деца ги влечеа и држејќи ги за нозе ги удираа на земја. Ваквите злосторства и мачења беа безбројни и неописливи.

Меѓу таквите најистакнати злосторници се наоѓаше проклетниот неверник наречен Карпош, еден од мартолозите на Скопје, кој се издигна со мислата на падишахот и на крајот сè заборави, побегна и стана главатар на дружина која броеше повеќе од три илјади немуслимански разбојници од редовите на бунтовната раја и од надворешниот непријател. Заминувајќи спрема Скопје Карпош дозна дека Серхатли Мехмед-паша, кој беше задолжен со чувањето и безбедноста на Скопје, организирал петстотини платени секбани — пешаци и коњаници од местноста. Нив ги оставил на местото од каде се чекало доаѓањето на овој разбојник и слегувајќи од незнаената планина во рамнината, заминал кон градот.

Еден ден пред тргнувањето на Карпош кон Скопје жителите на овој град се обратија до Мехмед-паша и го замолија да им дозволи да ги евакуираат куќите како би ги спасиле жените и децата. Бидејќи пашата не дозволи, мнозина од нив се обратија до некои ајани, ги подмитуваа и на таков начин добија одобрение. Оние кои располагаа со материјални можности за евакуирање на своите фамилии ги собраа своите покуќнини, ги натоварија на коли, и се обидоа да отпатуваат. (II, 490). Тогаш, споменатиот неверник ги подели своите приврзаници и формирајќи два посебни одреда, едниот го упати кон градот, а другиот кон колите на бегалците. Сите тие, а особено жените, се откажаа од своите имоти и покуќнината. Пешачеа или се качуваа на коњи и коли и без ништо побегнаа во поблиските планини. Поголемото мнозинство од нив беа заробени. Мнозина од старците, мажите и жените ги убија своите деца. Безбрижниот паша и неговите приврзаници, заедно со граѓаните, кои беа способни за борба и бој, побегнаа кон Сер и Софија. На ист начин и другите жители на градот Скопје, заедно со жените и децата, беа заробени или ликвидирани. Тие ги опљачкаа и колите и градот, и ја запалија чаршијата и неколку маала. Тогаш еден невернички одред се нафрли и на градот Штип каде што ги уништи муслиманските жители и ги плачкаа нивните имоти и покуќнина. Токму през тие денови, од Црна Гора пристигнаа три илјади Албанци, кои се нафрлија и го зазедоа градот Пеќ. Еден дел од жителите на овој град беше спасен; еден дел заробен, а еден дел ликвидирани. Бидејќи теренот беше празен и немаше кој да им се спротивстави, проклетниците шетаа во групи почнувајќи од Белград до Румелија каде што опљачкаа и запалија многубројни

тврдини и паланки. Меѓу освоените и опљачканите градови се наоѓаат: Пеќ, Призрен, Тетово, Штип, Приштина, Вучитрн, Косово, Нови Пазар, Митровица, Скопје, Лесковац, Чачак, Валево, Догче (?), Ужице, Пожега, Јагодина, Плевен, Нова Варош, Ургуб (?), Куманово, Рожај, Лебане, Пирот, Алаџахисар³⁷⁾, тврдината на Смедерево, тврдината на Видин, Хисарџик паланкаси, Кобилиќ паланкаси, Грегоница (?) паланкаси, Крива Паланка и Муса-пашината паланка³⁸⁾. Непријателите ги освоија овие муслимански провинции и подрачја, каде што од растуреното и разреденото население остана само една третина. Извесен број од останатите две третини од населението замина во Истанбул, а повеќето во внатрешноста на Анадолија. Поради снегот и зимата им беа смрзнати и рацете и нозете на луѓето, кои очајуваа. Покрај славниот и честитиот санџакбег во царската армија останаа само кол-агите, три илјади јаничари, две илјади спахии, гедуклу-мүтеферриците и чаушите. Другите војници се растурија. Покрај везирите, миримираните и војсководците останаа само ичогланите и караколлукчиите. Меѓу населението се појави големо несопокојство и безредие. Од појавата на високото царство, мухамеданците никогаш не претрпеа таква црна напаст и беда.

Порано на осми шевер 1101 (26. VII 1689) година Селим Гирај-хан³⁹⁾, заедно со синовите Садет Гирај⁴⁰⁾, Гази Гирај⁴¹⁾ и Тухтмуш Гирај⁴²⁾ се стави на чело на триесет илјади татарски војници од Крим, и по единаесетдневниот престој во вториот мензил, каде што се разболел, пристигнал во Буџак. Кога дознал за ова поранешниот садриазам Мустафа-паша, му испратил писмо во кое од завист му напишал: „Не може да се извршат два похода во една година. Ханот нека не се мачи. Барањето на падишахот е извршено. Поради тоа вратете се во Крим“. (II, 491).

³⁷⁾ Алаџа Хисар — Крушевац.

³⁸⁾ Муса-пашина Паланка — Бела Паланка, во долината на Нишава.

³⁹⁾ Хаџи Селим Гирај хан I, од 1671 до 1677 бил хан на Крим и вазал на Турција. Во 1677 година бил депортиран на островот Родос. Во 1684 повторно станал хан на Крим и управувал до 1691 година кога разочаран од смртта на својот сакан син го препуштил владеењето на Садет Гирај II и заминал на аџилак. По враќањето станал по трет пат хан од 1692 до 1698 година кога бил отстранет од неговиот син Девлет Гирај хан II. Додека Девлет бил хан, Селим Гирај бил интерниран во Силиври, а потоа во Сер. Во 1702 и по четврти пат станал хан на Крим и умрел во 1705 година. Бил борбен, немилосрден човек и предан вазал на Турција кој со своите Татари го угушил Карпошовото востание. *Sicill-i osmani* III, 55.

⁴⁰⁾ Садет Гирај II, син на Селим Гирај хан и кримски хан само неколку месеци во 1691 година. *M. Guboglu, Paleografia și diplomatica turco — Osmana*, 116.

⁴¹⁾ Гази Гирај хан III, го наследил татка си Селим Гирај по неговото четврто и последно владеење. Хан на Крим бил од 1704—1707 година. *Guboglu, Paleografia* ... 116.

⁴²⁾ Еден од дваесетте синови на Селим Гирај I, кој никогаш не станал хан на Крим.

Ханот не постапи според писмото туку забрзано пристигна во граничниот предел на Влашко. Тогаш дозна за поразот на османлиските сили кај Батоцина. Тој кога пристигна во Никопол, дозна и за поразот кај Ниш, при што заплака, многу се огорчи и се сожали. Уште повеќе забрза, и на втори сафер 1101 (15. XI 1689) година допатува во Софија и се придружи на султанската армија. Ханот беше пречекан од воените раководители и со големи церемонии беше доведен во шаторот на сераскерот Махмуд-паша, а се радуваа и борците на османската армија. По четиридневниот престој и по потребните консултирања, на седми сафер 1101 (20. XI 1689) година сераскерот, везирот Махмуд-паша, придружен од неговата екселенција, татарскиот хан, се стави на чело на муслиманските сили. И придружен со татарските борци тој тргна на пат. Со цел да ги поврати муслиманските провинции и подрачја, отпатува кон Скопје. Во некоја планина околу Кустендил се судрија со една ајдутска дружина, која броеше околу сто души. Дружината беше ликвидирана. Тој кога тргна од Кустендилското подрачје пристигна вест дека извесен број луѓе од германските сили се засолниле во Крива Паланка. Беа испратени татарски борци, кои ги совладаа нив. Потоа пристигна во Егридере паланкаси (Крива Паланка), и сите засолнети германски, унгарски и ајдутски разбојници во овој град беа ликвидирани. Кога пристигна во Скопје го дозна местото на разбојникот по име Карпош. Кон него беа испратени доста татарски борци. Сета негова дружина, која броеше околу двестотини зловни неверници, беше ликвидирана, при што падна и огромен плен. Тогаш беше фатен и злогласниот Карпош, кој во синцири беше доведен пред ханот. Не укажувајќи му милост, Карпош веднаш беше ставен на кол⁴³⁾. Притоа беше фатен и по-

⁴³⁾ Литературата на Карпошовото востание е општо позната и затоа нема да ја цитирам. Извори за Карпошовото востание се малку и во колку ги има тие се главно на турски јазик. Најважни извори секако се наративните што ни го оставиле турските хроничари и современици како што биле Силахдар Мехмед ага Ф'нд'кли и Мехмед Рашид. Хрониката на Мехмед Рашид, која содржи доста детали за Карпошовото востание и која е пишувана пред хрониката на Силахдар, од нас е објавена во Гласникот на Институтот за национална историја бр. 1/1975 година под наслов: „Македонија во хрониката на Мехмед Рашид-ефенди (1660—1722 година)“. А. Матковски објави и 32 турски документи за Австротурската војна во кои има и документи каде што се споменува Карпош и Сугаре во својство на мартолозбашии. Овие документи се објавени во ГИНИ, год. XV, бр. 1 под наслов „Турски документи од времето на Австро-турската војна и непосредно пред Карпошовото востание (од 21 април до 14 октомври 1689 година)“. Покрај овие има уште два турски написи (хронологији) каде што се споменува Карпош. И двата написа се објавени од Ismail Hani Danışmend, во „İsahî Osmanlı tarihi kronolojisi“, cilt 3, стр. 468—469. Бидејќи овие две хронологији кај нас не се познати, ги даваме во превод на македонски јазик за да по-

јавениот свештеник од градот Манастир, кој се претставуваше како крал⁴⁴). И тој, веднаш беше обесен.

служат како извор на тие што го обработуваат Карпошовото востание.

Првата хронологија гласи:

1689—1101

25 октомври — 11 Мухаррем — вторник.

Разрешувањето на Бекри Мустафа Паша Текирдагли и садари-азамството на Купрулу заде Фазил Мустафа паша.

Од боиштата доаѓаат многу лоши информации. Бидејќи Унгарија се извлекла од наша рака, Австријанците се спуштија кон Румелија, се соединија со Албанците и се сместија во Скопје, Приштина, Призрен како и во други места на оваа провинција. Издејствувајќи некоја наредба од императорот (на Австрија), српскиот војвода по име Карпош, во својство на Крал на Куманово, воспостави власт над Куманово и Качаник. Окупирањето на Валона од страна на Венецијанците и паѓањето на тврдината на Видин, и тоа само еден ден пред горечитираниот датум, укажува дека по овој ден Румелија се наоѓа во опасна ситуација. Поради ова и сообразно со наредбата на падашахот беше одржан еден состанок, на кој се реши дека не постои друг излез освен на чело на државата да биде доведен фазил Мустафа-паша. Овој пат промената на садриазамството се случи поради таквото донесено решение. Садриазамството на Бекри Мустафа-паша почнало во неделата на 2 мај 1688 — 1 реџеб 1099 годна и очигледно е дека неговото садриазамство траело една година, 5 месеци и 24 дена. Земајќи предвид дека Фазил Мустафа паша, кој се смета како еден од најистакнатите везири на Османлиската империја, е роден во (1047) 1638/1639 година, може да се утврди дека при именувањето за садриазам имал 51—52 години. Се зборува дека Фазил Мустафа-паша имал многу висока култура. Порано бил мухафиз на (островот) Сакиз. Кога дошол од овој остров и почнал да работи, Фазил Мустафа-паша им посветил внимание на армијата и на подобрувањето на малијето. Спроведувајќи ја предвидената реформа, тој укинал некои вонредни давачки, со кои неговите претходници го угнетувале населението. Потоа тој ги зеде сребрените прибори и сервиси на дворот, и предавајќи ги на ковницата ја подобри (сребрената) монета; ги укина нормираните цени, го објави системот на слободно тргување и ги одзеде имотите на високите државни функционери, кои стекнале богатства по нечесен пат, и така премногу ја збогати државната благајна. Покрај ова пашата ги демобилизира војниците, кои беа мобилизирани според општата мобилизација, а кои не знаеја за ред и дисциплина. По реформирањето на армијата, тој се подготви да води политика на повторно ослободување на окупираните места (од Австријците).

Втората хронологија објавена од Данишменд, гласи:

1690—1101

Четврток 23 февруари (14 цумазелула). Доаѓањето на Кримскиот хан Селим Гирај кој ја исчисти Румелија од непријателската окупација.

По чистењето на австриските сили и на побунетите Албанци (за кои стануваше збор во претходниот документ), а особено по ставањето на побунетиот Карпош на кол, кој самоволно божем оформил кралство во Качаник, Селим Гирај Хан, заедно со османските војсководители се врати во Одрин каде што му беа укажани многу големи почести. Притоа Селим Гирај Хан доби наредба да им се придружи на османските сили и да учествува во походот кој се подготвуваше од Фазил Мустафа-паша.

⁴⁴) Во оригиналот на стр. 492 стои токму така „свештеникот што се појавил од градот Манастир“

Во споменатиот мензил пристигна и беглербегот на Халец, сераскерот и везирот, арнаутиот Коџа Халил-паша, кој се состана со Мехмед-паша. Врз основа на царската наредба претходниот сераскер Коџа Махмуд-паша остана како мухафиз на Скопје, а славниот санџак му беше доверен на везирот Нишанџи. Потоа беше издадена наредба сите, освен реисот, коллагите, нивните оџачки неџери, гедуклу мутеферриците и чаушите преку Сер да заминат во Истанбул.

Во тие денови царската армија беше известена дека во Качаничката тврдина се засолниле прилично бројни немуслимански сили, меѓу кои се наоѓале Германџи, Унгарџи и ајдути. Веднаш по оваа информација се состанаа и се соединија многубројни сили, меѓу кои се наоѓаше неговата екселенција кримскиот хан, со сите татарски воени формации; везирот Халил паша со петнаесет илјади Албанџи, кои беа повикани на поход; румелискиот беглербег Зурнапа Мустафа-паша, мутесаррифот на валонскиот санџак, Арнаутиот Џафер-паша; Серхадли Мехмед-паша; санџакбегот Махмуд-паша, син на Махмуд-паша, кој како оџаклак располагаа со дукаџинскиот и призенскиот санџак и везирот Ахмед-паша, син на Осман-паша. Сите горе споменати функционери, заедно со своите воени одреди отпатуваа од Скопје и пристигнувајќи во Качаничката тврдина ја опколија. Албанската војска влезе во заслонот и отпочна да ја гаѓа тврдината со поставените топови, која палба продолжи сè до пладнето утредента. За кратко време непријателот беше обесхрабрен и деморализиран. Точно кога непријателите се договорија да се предадат и се обидуваа да излезат од тврдината, неочекувано се слушнаа три топовски пукотници. Тие знаеја и го чекаа пристигнувањето на дванаесет илјади избрани германски неверници, кои располагале со четириесет и пет „Шахи“ топови (II, 492). Откако ги чуја топовските пукотници, тие го изменија решението за предавање на тврдината и продолжија со порано практикуваната топовска и пушчана битка. Тогаш муслиманските борци излегоа од засолништата, при што беа опсипани со непријателски топовски и пушчани зрна. На крајот тие повторно влегоа во заслон, но голем број луѓе паднаа жртви или беа ранети.

По слушањето на топовите, неговата екселенција, ханот испрати човек, кој требаше да иследи, и по утврдувањето на потеклото на овие пукотници да го извести. По некое време пред ханот се појавија две лица кои известија дека пристигнал еден германски баталјон и истиот застанал во некоја шума, оддалечена само половина саат. Беше решено обрачот околу тврдината да биде отргнат и веднаш да се замине кон непријателот. Но повеќето од албанските војници, кои ракуваа со топовите, се растурија. Пашите на бојното поле останаа сами. На бојното поле се наоѓаа само неговата екселенција ханот со своите десет илјади војници, сераскерот Халил-паша, миримира-

ните и војсководците. Се тргна кон пристигнатиот непријателски баталјон. Бидејќи исламските сили беа разредени и растурени, споменатите функционери се плашеа, но и покрај тоа истиот ден попладне се отпочна со предвидениот напад, при што неговата екселенција ханот ја следеше битката од едно високо место. Војската беше растурена, а пашите беа сами. Од арнаутските војници немаше ни траг. Тогаш пред ханот се појавија татарските ајани кои се консултираа и рекоа: „Војската е замината на плачкосување по околните места и поради тоа е отсутна. Непријателскиот оган е многу засилен. Бројот на присутните татарски сили е мал. Овие сили не се доволни за предвидениот план. Поарно е да се вратиме, отколку да вршиме напад“.

Ханот на тоа им одговори: „Се надевам на божја милост. Во неодамнешната битка, која се водеше меѓу нас и московјаните бројот на татарските сили беше десет пати помал. И малобројните сили можат да извојуваат победа над многубројните. Ги поминавме високите планини на Никопол и дојдовме. Ако се вратиме без да ја отстраниме опасноста од овој непријател нашата сила ќе биде поткопана. На каков и да е начин треба да го решиме овој проблем. Ние денес ќе извојуваме победа. Ако не победиме ќе умреме оставајќи зад нас една вечна војничка слава. Обединете се и веднаш тргнете кон непријателот“.

На таков начин ханот ги охрабри татарските борци и ги активира за борба и бој. Проклетиот непријател пред да го среди и распореди својот баталјон, татарските сили и пашите го прочитаа „Фетх-и шериф“⁴⁵⁾, засвиреа воените песни и беше изведена општа мухамеданска молитва. Потоа беше испален силен пушчан оган и непријателот беше нападна од четирите страни. И непријателот одговори со многу силен огин, и се чинеше дека ни кршот, ни планините не ќе истраат. Исламските борци не обрнаа внимание на огинот и останаа цврсто на своите места. Борбата продолжи и сè повеќе се засилуваше. Битката никако не може да се опише (II, 493). Еден саат пред заоѓањето на сонцето сите проклетници на непријателскиот баталјон беа ликвидирани. Се спасија само двајца немуслиmani, кои избегаа. Беше заробен и главатарот на оваа дружина. Беа запленети безброј топови и муниција. Приличен број од татарските воени сили, од Нутај беговите и од прочуените борци на Крим паднаа жртви во бојното поле. Жртва падна и прочуениот борец по име Султан Мирза, кој вредеше колку една земја, а покрај него и многу луѓе на кои се потпираше неговата екселенција Ханот. По закупањето на хероите воените ефективи се вратија и повторно ја опколија Качаничката тврдина, која набргу се предаде. Меѓу заробените се наоѓаа околу триесет германски и унгарски вој-

⁴⁵⁾ Сура, дел од Коранот која се чита пред започнување на војна или битка.

ници кои беа помилувани, а другите илјада ајдути и разбојници од Румелија беа ликвидирани. Потоа за мухафиз на оваа тврдина беше назначен беглербегот на Румелија Зурнапа Мустафа-паша.

Секретарот на Батир-ага, кој беше везир на кримскиот хан, го раскажува следното: „Командантот на немуслиманите беше заробен и се наоѓаше во наши раце. Му се приближив и се насмевнав, при што тој ме праша зошто се смејам. Му реков: „Ти си воображен, луд или глупав, не знаеш што е војување и на каков начин се војува. Зар не знаеш дека пред тебе се наоѓаа големи османлиски сили, илјадници Татари, на чело со кримскиот хан“.

Тој ми одговори: „Секој војник беше прочуен германски или унгарски борец и секој беше избран меѓу четириесет до педесет војни. Каде што сум се борел во последните седум години, секаде сум извојувал победа. Непријателот никогаш не забележал никаков наш недостаток. Стапив во борба мислејќи дека и овие турски сили ќе ги победам“.

По офкањето, тој не сакаше да влезе во подготвената груба кола, но по нанесениот удар од некој си татар со камшик почина.

Така стигнавме во Приштина. И тука фатените немуслиманите беа уништени и се прибра многу богат плен. Потоа се допатува во Призрен, каде што беа ликвидирани језброј неверници. Се допатува и во Пеќ. Германците и унгарците, кои се предадоа, беа помилувани а ајдутските разбојници погубени, жените и децата заробени, а нивните имоти опљачкани. Се вршеше напад и на секој местен разбојнички одред, оформен од ајдутските разбојници. По таквите напади насекаде беа заробувани по седумдесет или осумдесет Германци и Унгарци, кои беа помилувани, додека ајдутите беа уништувани, нивните жени и деца заробувани, а нивните имоти запленивани. Пленот беше многу богат. Повеќе се состоеше од готовина, од златни и сребрени садови, добиток и други драгоцености. Никој не обрнуваше внимание на разновидните заплениети ткаенини и платна. Благодарение на севишниот Бог сето горе изложено падна во рацете на муслиманските борци. Сите румелиски планини и полиња беа добро проверени. Во ниедно место не остана ни трага од непријателските сили, ниту од раинските разбојници. На таков начин беа совладани сите места на Румелија, освен градот Ниш (II, 494). На Албанецот Махмуд-паша му беше наредено во градот Пеќ да изгради голема тврдина, која во вид на оцаклак требаше да остане под негова управа. Потоа ханот се врати во Софија, каде што по пат фатените разбојници ги ликвидира. Потоа неговата екселенција ханот тргна кон Крим, при што сераскерот, т.е. везирот Халил-паша му се придружи по неколку мензили. На таков начин на ханот му беше укажана

висока чест и беше испратен. За сите успеси и за помагањата на севишниот, детално беше известен царскиот двор. (II, 495).

Бидејќи беше стар и не беше во состојба и понатака да служи, во петокот, на седми цумазел ахира 1101 (18. III 1690) година, на везирот Коџа Мустафа-паша, кој служеше како мухафиз во Скопје, му беше доделен хас од четири товари акчиња како пензија ... (II, 495).

... Пристигна вест дека немуслиманскиот Сарафил (sic), еден од рајата на „Еникој“ во Татарпазарџиската каза кренал бунтовничко знаме; дека со својата дружина од двестотини ајдути убивал патници и дека опљачкал некои села. Веднаш беше доставена наредба во кадилаците на Пловдив и Татар Пазарџик да биде воведена општа мобилизација. За ликвидирање на овој проблем беа одредени двајца усти, околу педесет бостанџии и двајца бајраци делии и доброволци, кои беа од садриазмот. Наредувајќи им по секаков начин да ги фатат овие разбојници, на единаесетти цумазел ахир 1101 (22. III 1689) година без никакво одлагање беа изведени на пат и испратени. Кога овој проклетник дозна за оваа акција, се стави на чело на своите соработници и земајќи ги со себе членовите на својата фамилија тргна на пат кон Ниш. Тој и неговата дружина патуваа преку високи и непроодни планини и пристигнаа во нишката тврдина. Иако се дозна за неговото бегство, пак, сите тие планини беа проверени. Бидејќи никој не се најде, беше запрено понатамошното трагање ... (II, 498).

... Припадниците на некои воени одреди и на Татарите заробувале жени и деца на рајата, кои според нив, наводно се бунеле. Потоа ги продавале како заробеници и велеле дека ги зеле и ги заробиле во непријателска земја. Рајата — жители на кадилаците на Скопје, Софија и Пловдив, масовно се упатиа кон Истанбул и по пат ги наоѓале своите жени и деца, ги придружувале, се обраќале до диванот на големиот везир и во присуство на заробувачите се жалеле, барале помош и велеле: „Ние сме од рајата на падишахот и плаќаме цизие. Дали е од Бога дозволено пљачкување на нашите имоти? Дали Господ дозволува нашите семејства да бидат заробени?“

Тогаш се побара фетва, на што беше одговорено дека тоа не е допуштено. Поради тоа беше наредено сите такви заробеници, освен оние кои ја прегрнале исламската вера, да бидат вратени во нивните огништа. Беше објавено и тоа дека сета заробена селска раја што се наоѓа во рацете на нивните сопственици треба да биде ослободена, а оние кои и понатаму ќе се обидат да задржат такви робови заслужуваат да бидат обесени и казнети со смртна казна.

Тогаш мнозина од робовите се обратија до судовите изјавувајќи дека ѝ припаѓаат на руската, хрватската или некоја друга народност, која уживала привилегии како раја. Иако нив-

ните изјави бса потврдени од лажни сведоци тие беа ослободувани. Затоа мнозината од оние кои тргнуваа со робовите пропаднаа... (II, 503).

...Злогласниот разбојник, по име Сарафил, беше раја од Пазарџик, а потоа стана и ајдутбашија. Тој порано, заедно со своето семејство, побегна и се засолни во Ниш. Пред бегството неколку пати му нанесе штета на муслиманското население и уби неколку луѓе. По доаѓањето во Ниш многу се плашеше и сам си велеше: „Ако Турците успеат да го заземат градот Ниш Германците ќе ме предадат на Турците, кои веднаш би ме ликвидирале“. Бидејќи се исплаши, се обрати до генералот Ветерани, на кого му рече: „Турската војска е малобројна. Ако дојдат и ја опколат тврдината потребно е да бидам надвор од неа, за да собирам ајдути и да нападнам. Ти би можел да излезеш од тврдината и да извршиш јуриш, и така да извојуваме победа над турските сили“. Тој на таков начин го измами генералот и успеа да излезе од тврдината и да побегне. Мајката и жената, заедно со една негова новородена ќерка останаа во тврдината, а кога Турците ја освоија, беа заробени и подарени на некој буџкубашија, кој беше еден од храбрите арнаутски борци... (II, 519).

...Новиот падишах издаде хатихумајун златникот Шерифи во оптекот да чини триста и шеесет; златниците Френги (т.е. француските златници) четиристотини; грошот сто и педесет; злотата сто и седум; монетата Толет педесет и три; четвртината на грошот четириесет; и парата четири акчиња... (II, 576)⁴⁶).

...За стабилизирање на цените и на трговијата беше издадена наредба златникот Френги во оптекот да биде даван и земан за триста; златникот Шерифи за двесте и седумдесет; грошот за сто дваесет; злотата за осумдесет; Толетот за четириесет акчиња; а четвртината на грошот за триесет и парата за три акчиња (II, 604)⁴⁷).

Ејалетот на Шам му беше доделен на Албанецот Махмуд-паша. Покрај овој елајет, во вид на оцаклан му беа доверени санџациите на Дукагин и на Призрен. Ејалетот на Румелија со вообичаените санџаци беше доделен на Албанецот Кучук Џафер-паша. Бидејќи бостанџијата Сулејман-паша почина, кустендилскиот санџак му беше доделен на хазнадарот на бившиот садриазам, покојниот Фадил Мустафа-паша, на Албанецот, по име Зејне-ага. На истиот му беше доверен и охридскиот санџак. Везирот Кандилџи Хусеин-паша, кој беше разрешен од Темишвар, беше назначен и за мутесарриф на санџакот Костамону и за мухафиз на Солун... (II, 605).

...Беглербегот на Халеџ, везирот — Албанецот Коџа Халил-паша, цели три години служеше како сераскер во агрибускиот

⁴⁶) Ова е за период од 5. X 1690 до 24. IX 1691 година.

⁴⁷) За период од 24. X 1691 до 12. IX 1692 година.

и во унгарскиот поход. Поради покажаната зрелост, по загиѓувањето на бившиот садриазам Фадил Мустафа-паша воените раководители го известија царскиот диван за текот на војната и колективно бараа да биде назначен за голем везир и за сердар на муслиманските сили и да му биде доставен царскиот печат. Притоа се собраа шејхулисламот, садриазамите на Румелија и Анадолија, даруссеаде — агата и силахдарот Беј-заде Али-ага, кои одлучија дека со тоа не се сложуваат. Поради тоа садризамството му беше доделено на итриот Топал Хусеин-паша кој порано служел како имам. Неможејќи ништо друго, тој се обрати до царскиот двор и побара на Коџа Халил-паша, во вид на пензија да му биде доделен хас од пет товари акчиња, но под услов да се настани во Охрид. (II, 618). Потоа, за ова беше издаден и хатихумајун... (II, 619).

... На дваесет и први ребиул-еввел 1106 (9. XI 1694) година Билекчи Рами Мехмед-ефенди се задоволи со функцијата реис, а на неговиот претходник Бекир-ефенди му беше доделен елбасанскиот санџак, при што беше задолжен со своите петстотини придружници да замине и да им се придружи на силите на сераскерот на оваа провинција. Тогаш беглербегството на Румелија му беше доверено на родениот брат на Албанецот Махмуд-паша, по име Худаверди-бег; кустендилскиот санџак на Сирото Хусеин-бег; а санџакот на Скопје на Курт-бег (II, 776).